

A csempészkirály fia₁

21. fejezet

Az emberi test hosszú időre képes visszaemlékezni, és ez az emlékezet szóhoz, anyanyelvhez kötött. Lényem gyermekkorom nyelvén, a méenkielin emlékezik, például arra a szóra, hogy *jaaranvilla*. Kosgyapjú. Testem felidézi, mennyire szúr és dörzsöl, akár a smirglipapír. Bőröm még ma is elutasítja a durva szövésű ruhát, csak a pamutot viseli el. Az ember bőre olyan, mint a lelkiismeret, megvesztegethetetlen és örök.

A bőr bizony emlékszik a ruhák melegére, amelyek a konyhában pihentek a fűtőtest melletti varrógépen. A meleg egy kissé megpuhítja ezt a hosszú, szúrós szót: kosgyapjú. Ó, azok a hosszú kötött zoknik, amelyeket gumiszalaggal erősítettek a ruha alatt viselt mellényhez!

A bőr emlékezete onomatopoeitikus, felidézi a kötőtű kopogását, miközben gyapjúinget vagy szvettert kötögetnek, azt a borzalmasan szúrós, kötött szvettert.

A kötöget rövid, gyakorító ige, amelynek jól meghatározott célja van: hogy folyamatosan döfködjön és szurkáljon hat hosszú iskolai télen át. A forró osztályteremben pedig a gyapjú égető, nedves ostyasütőként tapad a bőrömrre.

Egész lényem emlékszik erre a kosgyapjúterorra. Vajon csak én érzem ezt? A nővéreim ellenkezés nélkül bújnak bele ebbe a szörnyűségbe, én azonban nem tudom elviselni. Csipdes és szurkál. És minden áldott reggel ugyanaz a kín. A nővéreim pedig egyre csak hajtogatják: Na, öltözz már fel, Pänktti!² Megint csak ülsz ott, és bámulsz a semmibe! Húzd már fel a zoknit és a csizmát, s a cipőfűzőt a nap járásával ellentétes irányban kösd meg, nehogy valami bajod essék, például meghalj. Sosem készülsz már el.

Egész lényem tiltakozik. A bőröm emlékezetébe vés mindent. Nagypapához akarok költözni.

Matatok, elodázom az indulást és a valóságot, nem kell nekem ez a világ, amely csipdes a fagyban és feldörzsöl a melegben. Lényem nem szereti a szelet, mert az behatol a kötésszemeken, és a gyapjúsálakat megfagyasztja. A bőr emlékezik a három fokal hideg poklára.

S nem csak a ruhákkal van bajom, hanem sűrű hajammal is, amelyet a papa úgy nyírt meg, hogy fazakat húzott a fejemre. Nem akarok iskolába menni ilyen frizurával.

Moilanen Rosa³ ül mögöttem az osztályban. Egy évvel idősebb nálam, s ugyanabba az osztályba jár, mint a bátyám, Göte. Tarkóm bőrén érzem nevető szemét: nahát, micsoda frizurád van! Tán csak nem húztak köcsögöt a fejedre, mikor nyírtak? És bőröm érzi a tollhegyet, amellyel Rosa a gyapjúingemen keresztül szurkál. Elhatározom, hogy megverem.

A szünetben az egyik „felsős” majd lefogja a kezét, én pedig odamegyek,

és így szólok:

- Most megütlek!
- Ne üss! mondja Rosa.
- Egy kicsit megüthetlek?
- Ne, egyáltalán ne!
- Na jó, akkor nem.

Írásóránk van. A svéd szavak olyan hosszúak és olyan csúnyák, hogy csukott szemmel kell betűznöm őket, és fülemre tapasztott kézzel kiejtenem. Írni szeretnék, de lényem nem mer. Jaj, ha hibásra sikerül! Az írásfüzet, amely tele van a piros színnel, ugyanolyan szörnyű nekem, mint a gyapjú. Nem írhatok helytelenül! Akkor én magam is eltévesztett vagyok, egészében bűnös, ahogy a bűnbánáskor szokták mondani. Koraszülöttnek érzem magam, fattyúnak, aki a tanórák erdejében bömböl, s akinek szíve a vadonba szeretné kiáltani, hogy vigye el az ördög! Mozdulatlanul ülök és ferdítgetem a svéd szavakat, egyszerű mondatokat fordítok le, aztán rágni kezdem a tollam, s a neveket kérődzöm: Ingrid Bergman, Stromboli Rossellini és Nisse Täpp Lake Placidban. (Nils Täpp (1917-2000) svéd szívből volt, és részt vett a Téli olimpián Lake Placidban.) Meg azon, hogy *majrova* (tarlórépa) – ez a rádió új hullámhosszán érkezett, s rajta keresztül a világ is belém hatol a 38. szélességi fokon át Mäki-Arturival együtt. Tudniillik ő most éppen ott tartózkodik. Nagy ez a föld, s a keresztény gyermeknek egy kőhajításnyira kell lennie attól a világtól, amelyben vannak ugyan káromló szavak, bármennyire is igyekszik Sztálin művelni a nyelvet. Csaknem az egész Szovjetunió csillog a nyelv tisztaságától, mint a kutya fütyköse a holdfényben. A kassai (Az író szülőfaluja az észak-svédországi Kassa.) asszonyok siratókat kezdtek énekelni most, hogy Sztálin állítólag haldoklik, bár valójában sosem lenne szabad meghalnia.

És akkor megjönnek a svéd szavak. Lelkemben fény gyúl, s egyszer csak írni kezdek az új nyelven, azon, amit igaznak tartanak: „Vätebomben kommer att kunna ändra årstiderna. Vintrarna blir längre och somrarna kortare. Hela året blir fem dagar längre.” (A hidrogénbomba megváltoztatja az évszakokat. A telek hosszabbodnak, és a nyarak rövidülnek. Az egész nyár öt nappal lesz hosszabb.)

Látom a csodát a vonalas papíron: nagy, szögletes betűkkel és négy központosági jellel. Most Nisse Täpp győzelmét élem át, mikor pontot teszek a papírra, és a vállamon keresztül megmutatom Rosának, amit leírtam.

– Megfelel? kérdelem.

– Meg bizony!

S ettől kezdve minden alkalommal ezt kérdelem, amikor svéd szavakkal és finn kitarással gyötröm magam. Megfelel? A bőr emlékezetébe is belevésődik: Megfelelek?

Valahányszor Rosa bólint, írásaim újabb betűket követelnek, egyenes sorokat és újabb svéd szavakat. Magabiztosan érzem, hogy szinte a legjobb vagyok a szavak egymás utáni sorakoztatásában.

Rosa lényemben és bőrömben lakozik. Ő az én vigaszom a nyelvcsereben, amely ugyanolyan könnyen megy, mint a rádió új hullámhosszának bevezetése 1950 márciusában, egy szerdára virradó éjjelen. Akkor kapott svéd zászlót is a kassai iskola, kitüntetésként, hogy sok tanulót sikerült svédesítenie, s ugyanakkor a gyermekek saját nyelvüket is megőrizhették. Stockholmban ezt úgy hívták, hogy

merkunnande, azaz „többlettudás”. Nekünk nincs ilyen szavunk. Megdicsérték az iskolásokat, amiért olyan sok szót megtanultak, s még újakat is kitaláltak, mint amilyen a *meijeska*, ami annyit tesz, hogy „tejcarnokban dolgozó nő”. A jelenetek után Lund Aili megköszönte a zászlót. Így firkantottam le a történeteket a füzetembe. A falu öregje, Tornaesus Kalla köszönetet mond az új hullámhosszért, az iskolásokat megdicsérik az új szavakért, s

a szülők hálálkodnak Johansson Annának és Vanja Waarának, a két tanító nének. De a távolkeleti háború feltartóztathatalanul tart errefelé. Nemsokára ideér. Egész gyermekkoromon végigvonul a harc, Németország perzselő tüze, a hidrogénbomba, a szócsata és a kitasztottság, a politika és a rák.

Szöült megint beveszik. Most az amerikaiak mennek oda; *Stål farfari* (*Stål nagyapó*) pedig, a 90 éves, biciklin közlekedő „Vasöreg” Haaparantába (Észak-Svédországi városka) érkezik. Sztálin megbetegedett. A hétköznapi ember elkap valamiféle nyavalyát, de a nagy urak, mint Sztálin és a királyok, megbetegednek. Mifelénk ágnak esnek az emberek, amott meg ágynyugalomra intik őket. Az északi falvakban lelepleznek egy pedofilt, de hogy ez mit is jelent, senki sem tudja.

Háború. Nyelv. Határ. Peremhelyzet. Politika és az az átkozott rák, amely a mamát messze vitte tőlem abban az életkorban, amikor legnagyobb szükségem volt rá. De amit átkoztam, az most áldássá kezd válni számomra. Mindezek miatt leszek másoktól különböző fiú. S a másfajta fiú másféle dolgokat tesz. S a dolgokat másképp érti.

Nem akarok többé idegen lenni mások valóságában. Meg kell tanulnom finnül, igen, azt a finn nyelvet, amelyet mi beszélünk, és amely még nem létezik, de szívemben hordom, mint egy magzatot, és amely már régóta várja vajúdásomat és világra jöttét. De még fel sem fogom azt, hogy meg akarom szülni anyanyelvemet. Ha koraszülött vagyok is, saját nyelvem világra hozója akarok lenni. Nem akarok fattyút szülni, hogy a Södertälje-i Scania üzem kapuján kívül üvöltsön, s azt sem akarom, hogy magzatom versenyt kiáltson Torslandavärkben a gépekkel, hogy ő is a világra akar jönni. (A Södertälje-i Scania üzemben és a Torslandavärk Volvo gyárban meänkielit beszélők százai dolgoztak, és hazavágytak a svéd nyelvű környezetből.) Az én nyelvem élni kíván, mint minden nyelv, levegőhöz jutni, lélegzeni és szagolni, nevet adni a virágoknak meg a halaknak, elmesélni dolgokat és vitázni, dalolni és sírni, más nyelvek között létezni. Meg akarom szülni ezt a nyelvet, s azután másoknak is segíteni, hogy a világra jöjjenek. A nyelvek vábája kívánok lenni. Akarva-akaratlanul kropotkini anarchistává leszek. Igenis elfogadom az államot és az egyházat, de nem hagyom, hogy ezek irányítsanak engem. Gyűlölni kezdem az urainkat. Én bizony megmutatom még nekik, hogy a gyermek felnőtt, és

vissza tud ütni.

Jól látom én, hogy a mi előkelő embereink határt húznak köztünk, parti finnek és az elit társaság között. Az előkelők a mi saját uraink, akiket örökbe fogadtak azzal a feltétellel, hogy saját gyermekeiket svéd nyelvre tanítsák. Azt is teszik. Vannak, akik még svéd nevet is vásárolnak.

A méenkieliben még nincs olyan szó, hogy társadalmi osztály. Az ördög a középosztálybeliek és a politikai felső réteg képében furakodott közénk.

Engem sosem lehetett három napnál tovább etetni világmegváltó eszmékkel, és egy órát sem hazugsággal. Fiatalon keresztény lettem, aki nem engedelmeskedik az egyháznak, és nem hódol a püspököknek. Ezt nevezik kropotkianizmusnak.

A szocialista Kassában korán megtanulok másodosztályú alattvalóként élni. A kiváló és még kiválóbb világmegváltó eszmék földjén az én helyem a peremen van, és a társadalom legaljához tartozóként Norrbotten megye politikája már gyermekkoromban a szélek szélére szorított engem.

Korán elkezdek finnül olvasni. A sors iróniája, hogy a svéd oktatási rendszer jó jegyeket ad nekem az anyanyelv nevű tantárgyból, amelyet nem is tudok, és amely sem anyám, sem apám, sem a saját nyelvem.

Svédül és finnül, két, számomra idegen nyelven kezdek kifelé lépkedni gyermekkoromból.

Most értem meg, hogy Ammi lány, és hogy én más vagyok.

Ammi nagy, ártatlan szemmel néz rám, mikor a könyveimet mutatom neki.

Hívó fiú vagyok, a legendák gyermeke, és odaadóan hallgatom, amit a felnőttek mesélnek.

A Finnországból kitelepítettek egy könyvet hagytak nálunk, a Satumaailma-t, azaz Mesevilágot. Elkezdek finnországi finn nyelven is nevetek adni a világnak. Fennhangon prédikálok a gótbetűs Bibliából a vasalóasztal mögül: „és odavitte az emberhez, hogy lássa, minek nevezi; mert minden élőlénynek az a neve, aminek az ember nevezi”.

A puha borító alsó szélére írtam első finn nyelvű szavamat: kuvallinen. Képes. A könyv illusztrált kincsestár, fiataloknak írott történetekkel teli. Az első képen egy táská látható, de ezt a szót én még nem ismerem. Azt írtam alá, hogy „reppu.”, azaz hátizsák. Mély pontot nyomtam utána. Anna tanító néni és Moilanen Rosa megtanították, hogyan, hová és mikor kell pontot tenni.

Egy fejbe csak egy nyelv fér bele; ezt gondolják az emberek. Ki kell hát törölni a méenkielit, és helyébe tölteni a svédet! Esténként üldögélek, szavakat mondok és írok a Satumaailma könyv hátsó lapjára. Megmutatom biz én, hogy az ember fejébe más szavak is beleférnek, nemcsak a svédek. A történetek örök időkre otthonra lelnek bennem. Írni kezdek.

A *pakina* (karcolat) szép finn szó. A mi nyelvünkéből hiányzik. Rábukkanok egy könyvre, amelyben karcolatok vannak.

A legesegszebb szó azonban az Ilmatar. (A finn mitológiában az ég istennője, Väinämöinen anyja.) Még az Ajanki Anitánál is szebb, akibe első osztályos korom óta szerelmes vagyok. Mikor az ember kimondja, nyelve megremeg, és szájából, mint a kovács műhelyéből, újabb és újabb szavak kíváncznak kipattanni Ilmatarról. Megtanulom a történetet, és elmondom nagyapámnak, aki a hintaszékben ülve bóbiskol, ölében a Haaparannanlehti lappal és az orrán szemüveggel. Néha felébred, böffent egyet, s azt mondja, ugyanaz a baja,

mint nagyanyámnak, a megboldogult Tyynének. Kezdem felfogni, hogy a rák el fog jönni nagyapáért.

Hosszú idővel ezelőtt nem volt más, csak víz és levegő. Nem létezett a világ, sem a föld, de még virágok és emberek sem. Ilmatar egyedül lakott a világmindenség nagy udvarában, ahol minden üres és sivár volt. Gyötörte a magány, s azon töprengett, hogy kerülhetett oda, és miért nem szerette ott, jóllehet az udvar tiszta volt és a levegő áttetsző.

Ringatta magát, mint a gyermek, és leereszkedett a feneketlen tengerbe, amelytől mindig rettegett. A vízben nagyszerűen érezte magát, a tenger meleg volt, és Ilmatar észrevette, ahogyan nőttön nőtt szíve alatt az öröm, míg pocakja szinte megtelt vele. Ott úszkált nyugatra és keletre, délre és északra. Végül az öröm hatalmas énekké lett benne, s ő csak dalolni akart; meg akarta szülni az örömet és a dalt; de kinek énekelje azt? Elszomorodott, és így panaszkodott: jaj, nekem szegénynek, jaj az én sanyarú sorsomnak!

A panaszszót meghallotta egy madár, amely fent repült a kék égen, mint a fecske. Meg akarta tudni, miért búsul a lány, és alább szállt a tenger felé. Abban a pillanatban a lány abbahagyta a sírást, de a madár észrevette a térdét, amely kibukkant a vízből. Micsoda szerencse, mondta, fészket rakok rá, és ott költöm ki a tojásaimat. Úgy is tett, hat vastojást és egy aranytojást tojt. Utána testével betakarta őket. Ilmatar, az ég leánya, érezte, ahogy egyre melegebb lesz a térde, aztán meg egészen átforrósodik. Megrázta, mivel rettentően égette. A fészek tönkrement, s a tojások eltörték. Ilmatar olyan erősen összerándult, hogy a tojásdarabok egy része az égbe, más része a tenger felszínére repült. Mikor az aranytojás eltörött, szörnyű robaj hallatszott, s az egész világ és az ég mintha tűzgolyóvá lett volna.

A darabokból díszek lettek, s a tojás alsó feléből született a földünk. A felső feléből lett az égbolt, sárgájából a nap, mely azóta is minden reggel felkel; fehérijéből a hold, a kakashágásokból meg a csillagos ég.

De mi haszna e hideg világnak és az égnek? Mi végre vannak a csillagok, ha senki sem énekel róluk? Hát a tenger, ha nincs, aki sem mesélne róla? És a föld, ha nincsenek rajta nevető és síró gyermekek? Ha nincsenek kismadarak, akik magokat csipegessenek a havas udvarokról? Mire való a tavasz, ha nem jönnek meg a seregélyek? Mi értelme a nyárnak, ha senki nem énekel virággal a hajában?

Semmi! Bizony tudta ezt Ilmatar, bár senki nem mondta neki. Minden csendes volt, mert lám, a dal még nem született meg. Ha pedig nincsen dal, a hópelyheknek sincs miről mesélniük.

Meg kell tennem, világra kell hoznom a dalt, mondta Ilmatar vízzel teli szájjal. Kiemelte fejét a tengerből, és megragadta a szárazföldet. Fél-szigeteket készített. Aztán lábra állt, s talpa nyomán a tengerfenéken két hatalmas gödör lett, ahol a halak ellakhattak. Mikor Ilmatar kifújta a levegőt, buborékok szálltak a magasba, amelyek a szivárvány minden színében sziporkáztak. Amerre oldalát fordította, partok keletkeztek, fejével pedig szigeteket alkotott, ahová összegyűltek a madarak. De még mindig csend volt mindenütt. Nem hallatszott a madarak csicsergése, senki sem énekelte mindarról, ami létezett.

Az ég leánya egyre csak öregedett, a dal pedig egyre fiatalabbá vált benne. Végül annyira ifjú lett, hogy nevet kellett adni neki, mint egy újszülöttnek. De bizony nem volt, aki ezt megtegye, ezért saját magát nevezte el: Én vagyok Väinämöinen!

Megszületett tehát a dal, de még sötétben lakott, barlang mélyén, kicsi szobában. Hogyan énekeljen a fenyőről, ha nem tudja, milyen is az, vagy hogy milyen a nap? Csak árnyékokat látott, amikor egy kis fény a réseken át bejutott a szobába. A hold fekete volt, és elrejtette a napot. A barlangban sötét uralkodott. Väinämöinen felkiáltott: Hold, segíts nekem, nap, szabadíts ki innen!

Mégsem történt semmi, mivel senki nem törődött a síró magzattal. Akkor megharagudott, szétverte a zárat, kirúgta az ajtót, a küszöbbe mélyesztette körmeit, és kimászott.

A vízbe pottyant az énekes, s ott forgott körbe-körbe, hogy meg ne fulladjon, míg egy félszigethez ért, ott aztán kikapaszzkodott a szárazföldre. Most látta meg a napot és a holdat meg a csillagokat, s elkezdett énekelni, a hegyek pedig visszhangozták, és az összes madár dalra kelt.

Igy szülte meg a levegő és a víz az éneket, s manapság már minden hóphehelyben benne lakik. Mindenütt jelen van, még a nyúl hátán is, amikor lehull a hó.

1. A regény 2011 nyarán jelent meg Kolozsvárott, a Koinónia Kiadó gondozásában. 2009-es meänkieli nyelvű változatát Molnár Bodrogi Enikő fordította magyarra, s ez az első magyar fordításban megjelent meänkieli szépirodalmi mű.

2. A svéd Bengt név meänkieli megfelelője.

3. A meänkieli nevekben elől áll a családnév, utána a keresztnév, a svéd nevekben fordítva.

4. Nils Täpp (1917-2000) svéd szíró volt, és részt vett a Téli olimpián Lake Placidban

5. Az író szülőfaluja az észak-svédországi Kassa.

6. Észak-Svédországi városka.

7. A Södertälje-i Scania üzemben és a Torslandavärk Volvo gyárban meänkielit beszélők százai dolgoztak, és hazavágytak a svéd nyelvű környezetből.

8. A finn mitológiában az ég istennője, Väinämöinen anyja.

9. Nils Täpp (1917-2000) svéd szíró volt, és részt vett a Téli olimpián Lake Placidban.